İPƏK YOLU, No.3, 2025, səh.195-203
https://doi.org/10.30546/SI.2025.3.182.337

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ İNVEKTİV LEKSİKANIN LİNQVİSTİK VƏ PRAGMATİK ANALİZİ

Ülvüyyə Hüseynova

Bakı Dövlət Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: filologiya_dekanliq@mail.ru

Xülasə. İnvektiv leksika - təhqir və mənfi hissləri ifadə edən sözlər - Azərbaycan və İngilis dillərində fərqli istifadə olunur. O, həm münasibətləri poza, həm də əlaqə yarada bilər. Azərbaycan dilində birbaşa, İngilis dilində isə daha çox metaforikdir. İstifadəsi kontekstdən asılı olaraq zarafat və ya təhqirdir. Məqalədə ingilis və azərbaycan dillərində invektiv leksikanın linqvistik və pragmatik analizinə yer verilmişdir.

Açar sözlər: İnvektiv leksika, sosial funksiya, pragmatik kontekst, dil norması, gənclik ünsiyyəti.

LINGUISTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS OF INVECTIVE LEXICAN IN ENGLISH AND AZERBAIJAN

Ulvuyya Huseynova
Baku State University, Baku, Azerbaijan

Abstract. Invective lexicon - words expressing insults and negative feelings - is used differently in Azerbaijani and English. It can both disrupt relationships and create connections. In Azerbaijani it is direct, and in English it is more metaphorical. Its use is either joking or insulting, depending on the context. The article presents a linguistic and pragmatic analysis of invective lexicon in English and Azerbaijani.
Keywords: Invective lexicon, social function, pragmatic context, language norm, youth communication.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ И ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИНВЕКТИВНОЙ ЛЕКСИКИ В АНГЛИЙСКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКАХ

Ульвюйя Гусейнова
Бакинский Государственный Университет, Баку, Азербайджан

Резюме. Инвективная лексика – слова, выражающие оскорбления и негативные чувства – используется по-разному в азербайджанском и английском языках. Она может как разрушать отношения, так и создавать связи. В азербайджанском языке она носит прямой характер, а в английском – более метафорический. В зависимости от контекста, она может использоваться как в шутливом, так и в оскорбительном смысле. В статье представлен лингвистический и прагматический анализ инвективной лексики в английском и азербайджанском языках.
Ключевые слова: Инвективная лексика, социальная функция, прагматический контекст, языковая норма, молодежная коммуникация.

1. Giriş

İnvektiv leksika - təhqiramiz, aşağılayıcı və ya mənfi emosional yüklü ifadələr - dillərin sosial və mədəni funksiyalarını anlamaqda mühüm rol oynayır. Bu tip leksika yalnız dilin sərhədləri daxilində deyil, həm də cəmiyyətin psixoloji və mədəni davranış formalarını əks etdirir. Azərbaycan və İngilis dillərində invektiv ifadələrin quruluşu, istifadəsi və funksiyası həm bənzər, həm də fərqli cəhətlərə malikdir.

Tədqiqatın problemi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan və İngilis dillərində invektiv leksikanın sosial və funksional aspektləri hələ də tam sistemli şəkildə tədqiq olunmayıb. Bu,

dillərarası və mədəni fərqlərin təhlilinə olan ehtiyacla yanaşı, sosial mediada bu ifadələrin artan istifadəsi fonunda xüsusi aktuallıq kəsb edir.

Tədqiqatın məqsədi, Azərbaycan və İngilis dillərində invektiv leksikanın linqvistik və praqmatik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək, onların semantik strukturlarını və sosial funksiyalarını müqayisəli şəkildə təhlil etməkdir.

Tədqiqat metodologiyası kimi müqayisəli-linqvistik analiz, deskriptiv və kontekstual-praqmatik yanaşmalardan istifadə edilmişdir. Eyni zamanda, sosial şəbəkə diskursları və mənbələr üzərində müşahidələrə əsaslanan sosiolinqvistik təhlil də aparılmışdır.

İnvektiv leksikanın mənası və funksiyası

İnvektiv leksika, adətən, neqativ münasibət bildirmək, təhqir etmək və ya sosial məsafə yaratmaq məqsədilə istifadə olunur. Bu tip ifadələr vulqar, kobud və ya sarkazm ilə yüklənmiş ola bilər. Onların istifadəsi danışanın emosional vəziyyətindən, qarşı tərəflə münasibətindən və sosial kontekstdən asılı olaraq dəyişir [13].

Azərbaycanda bəzi invektiv ifadələr folklordan gəlmədir və bəzən yumoristik çalarlara malik olur, halbuki İngilis dilində bu cür ifadələr daha çox ironik və dolayı şəkildə təqdim olunur. Məsələn, İngilis dilində "You're not the sharpest tool in the shed" ifadəsi birbaşa təhqir etmədən qarşı tərəfi aşağılayır [1].

Azərbaycan və İngilis dillərində struktur fərqləri

Azərbaycan dilində invektiv ifadələr, adətən, bədii təsvirlərlə zəngindir. Xalq arasında işlədilən "sənin danışığın ancaq baş ağrısı verir" kimi ifadələr, həm kobud, həm də yaradıcıdır. İngilis dilində isə bu tip ifadələr çox zaman metaforik olur və dolayı yolla emosiyanı çatdırır [1]. Bu, dilin mədəni kodlarını da göstərir. Məsələn, ingiliscə "bloody idiot" ifadəsi konkret təhqiramizdir, lakin "That idea was brilliant… not" kimi ironik ifadələr daha çox sosial təbəqələrdə qəbul edilir və daha az aqressiv görünür [7].

Praqmatik aspekt və kontekstual istifadələr

İnvektiv ifadələrin istifadəsi situasiya və niyyətə görə dəyişir. Hətta bəzən eyni ifadə bir dostla zarafat tonunda, başqa biri ilə isə təhqir kimi qəbul oluna bilər. Bu baxımdan praqmatik kontekst olduqca əhəmiyyətlidir [10]. Azərbaycan dilində valideynlər və müəllimlər qarşısında bu cür ifadələrin işlədilməsi sosial cəza ilə nəticələnə bilər, halbuki İngilis dilli cəmiyyətlərdə bu sərhəd daha elastik ola bilər [11].

Sosial media və gənc nəsil

Sosial şəbəkələrdə (xüsusilə TikTok, Instagram və Twitter-də) istifadəçilər arasında invektiv ifadələrin yayılması diqqətəlayiq haldır. Azərbaycanlı gənclər bəzən İngilis dilindəki təhqiramiz sözləri Azərbaycan dilinə uyğunlaşdıraraq istifadə edirlər: məsələn, "loser" sözünün "luzər" şəklində deyilməsi. Bu fenomen dilin dinamikliyini və qlobalizasiyanın təsirini göstərir. Eyni zamanda göstərir ki, cəmiyyətin sərt sosial normaları gənclər tərəfindən internetdə daha rahat şəkildə pozulur [3; 4; 16].

Etik və hüquqi çərçivə

Həm Azərbaycan, həm də bir çox Qərb ölkələrində təhqiramiz ifadələrin istifadəsi bəzən hüquqi nəticələrə səbəb ola bilər. Azərbaycanda sosial şəbəkələrdəki bəzi paylaşımlar məhkəmə araşdırmalarına səbəb olmuşdur. Bu da dilin təkcə linqvistik deyil, həm də hüquqi ölçülərinin olduğunu göstərir. İngiltərədə isə "hate speech" qanunları çərçivəsində bəzi təhqiramiz ifadələr cinayət sayılır [5; 17]. Bu baxımdan dilin istifadəsi həm azadlıq, həm də məsuliyyət tələb edir.

2. İnvektiv leksikanın sosial-funksional təhlili

İnvektiv leksikanın istifadəsi cəmiyyətin sosial və mədəni strukturlarına sıx bağlıdır. İnsanlar dil vasitəsilə yalnız məlumat ötürmür, həm də emosiyalarını, münasibətlərini və sosial identikliyini ifadə edirlər [7]. Bu baxımdan, invektiv ifadələr həm sosial münasibətləri sarsıdan, həm də bəzi hallarda onları möhkəmləndirən vasitə kimi çıxış edir.

Azərbaycan reallığında belə ifadələr ailə və dost çevrəsində daha sərbəst şəkildə işlədilsə də, rəsmi və ictimai sahədə qəbul olunmur. Məsələn, "sən başa düşmürsən" kimi ifadə ailə daxilində xəbərdarlıq ola bilsə də, iş mühitində bu ifadə hörmətsizlik kimi qəbul edilir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, invektiv leksikanın qəbul edilməsi istifadə kontekstindən asılı olaraq dəyişir.

Sosial şəbəkələr bu məsələdə ayrıca diqqətə layiq sahədir. 2023-cü ildə Medianın İnkişafı Agentliyinin [6] keçirdiyi araşdırmaya əsasən, istifadəçilərin 45%-i zaman-zaman sərt ifadələrdən istifadə etdiklərini etiraf etmişlər. Bu isə onu göstərir ki, dilin sərt formaları sosial mediada həm fərdi narazılığın ifadəsi, həm də qrup daxilində identiklik forması kimi çıxış edir [6].

Bundan əlavə, müəllim və valideynlər uşaqları tənbeh edərkən bəzən sərt sözlərdən istifadə edirlər ki, bu da sosial nəzarət və intizam yaratmaq məqsədi daşıyır. Bu hallar göstərir ki, bəzi invektiv ifadələr davranış tənzimləyicisi kimi çıxış edir.

İngilis dilində də oxşar hallar müşahidə edilir. "You're ridiculous" kimi ifadə kontekstdən asılı olaraq təhqir də sayıla bilər, zarafat da. Holmes qeyd edir ki, bu tip ifadələr sosial münasibətlərdə sərhədlərin çəkilməsində istifadə olunur [11].

Mövcud tədqiqatlara əsasən, gənclər arasında sərt ifadələr bəzən sosial status göstəricisinə çevrilir. Kimin daha sərt danışdığı, daha "açıq sözlü" olduğu onun statusunu müəyyən edir. Bu tendensiya xüsusilə məktəb və universitet mühitlərində geniş yayılmışdır.

3. İnvektiv leksikanın praqmatik tətbiqi və kontekstual istifadəsi

İnvektiv ifadələrin istifadəsi sadəcə təhqir məqsədi daşımır. Onlar eyni zamanda danışanın emosional vəziyyətini və məqsədini də ifadə edir [18]. Bu baxımdan, bu ifadələr çox vaxt zarafat, yaxınlıq və ya səmimiyyət göstərmək məqsədilə işlədilir. Məsələn, "axmaq" sözü rəsmi şəraitdə qətiyyən qəbul olunmasa da, dostlar arasında zarafat tonu ilə deyildikdə kontekst

tam fərqli olur. Bu, dilin elastikliyini göstərən nümunədir. Azərbaycanda dilin praqmatik xüsusiyyətləri çox vaxt sosial status, münasibət yaxınlığı və mədəni mühitlə bağlı dəyişir.

2022-ci ildə Daxili İşlər Nazirliyinin keçirdiyi sorğuya əsasən, respondentlərin 60%-i ictimai nəqliyyatda və küçədə sərt ifadələrin istifadəsinə şahid olduqlarını bildirib [5]. Bu, göstərir ki, belə ifadələrin istifadə arealı genişdir, lakin onların ictimai qəbul səviyyəsi aşağıdır.

Azərbaycan reallığında isə, belə ifadələrin emosional boşalma (ventilyasiya) məqsədilə istifadə olunması geniş yayılıb. Bu, insanlara gərginlikdən çıxmağa kömək etsə də, sosial münasibətlərdə uzunmüddətli zədələr yarada bilər.

4. İnvektiv leksikanın sosial və mədəni kontekstdə rolu

İnvektiv ifadələr hər cəmiyyətin öz mədəni kodları çərçivəsində formalaşır və istifadə edilir. Azərbaycanda bu ifadələrin formalaşmasında dini dəyərlər, regionlararası fərqlər və tarixi faktorlar əhəmiyyətli rol oynayır.

Şəhər mühitində rus və ingilis dillərindən alınmış sərt ifadələr daha çox yayılıbsa, kənd yerlərində ənənəvi və dini mənbəli ifadələrə üstünlük verilir [12]. Bu, cəmiyyətin dil baxımından mədəni şaxələnməsini göstərir.

Yaş fərqləri də bu məsələdə mühüm rol oynayır. Gənclər arasında sərt ifadələr daha geniş yayılsa da, yaşlı nəslin nümayəndələri bunu ədəbsizlik kimi qəbul edirlər. Bu isə nəsillərarası dil və mədəniyyət fərqini üzə çıxarır.

Bəzi müşahidələr və mövcud tədqiqatlara əsasən, Azərbaycanda bəzən sərt ifadələr gənclər üçün həm də özünü ifadə vasitəsi, qrup identikliyini göstərmək üçün mexanizm rolunu oynayır. Bu, xüsusilə sosial şəbəkələrdə daha aydın şəkildə görünür.

Eyni zamanda, dilin düzgün istifadəsi ilə bağlı maarifləndirmə tədbirləri məktəblərdə və universitetlərdə hələ də kifayət qədər deyil. Bu, dilin mədəni daşıyıcı funksiyasını zəiflədir [15].

5. İnvektiv leksikanın praqmatik aspektləri

İnvektiv ifadələrin təsiri təkcə onların leksik mənası ilə deyil, həm də istifadəyə görə dəyişən kontekstə və məqsədə bağlıdır. Praqmatik yanaşma bu ifadələrin hansı hallarda və nə üçün istifadə edildiyini anlamağa yönəlir. Həm İngilis, həm də Azərbaycan dillərində invektiv ifadələrin məqsədi bənzərdir - emosiya ifadə etmək, münasibət bildirmək və sosial münasibətləri müəyyənləşdirmək. Amma bu məqsədlərin həyata keçirilməsi sosial-mədəni şəraitdən asılı olaraq fərqlənir.

İngilis dilində “You're an idiot!” kimi ifadələr bəzən açıq təhqir hesab olunsa da, müəyyən kontekstlərdə - məsələn, yaxın dostlar arasında - zarafat və ya səmimiyyət göstəricisi ola bilər [10]. Azərbaycanda da bənzər hallar müşahidə olunur. Məsələn, “sənsən dəli” kimi ifadələr dostlar arasında sevgi və zarafatla qarşılanır. Bu, dilin sosial funksiyasının dinamikliyini göstərir.

Danışanın sosial statusu, münasibəti və danışığın baş verdiyi məkan da bu ifadələrin qəbuluna təsir edir. İş yerlərində və rəsmi tədbirlərdə bu cür sözlərin istifadəsi sosial münasibətləri poza bilər. Azərbaycanda dövlət qurumları və özəl şirkətlər bu ifadələrin istifadəsini açıq şəkildə qadağan edir [5].

Sosial mediada isə vəziyyət fərqlidir. Azərbaycanda anonimlik faktorunun verdiyi rahatlıq, sosial şəbəkələrdə sərt ifadələrin artmasına səbəb olub. 2022-ci ildə keçirilən bir araşdırmaya görə, 20-30 yaşlı sosial media istifadəçilərinin 65%-i təhqiramiz sözlərlə qarşılaşdıqlarını bildiriblər [16].

Azərbaycan reallığında bu ifadələrin istifadəsi sosial qruplar üzrə də dəyişir. Yaşlı nəsil onları qəbuledilməz hesab etdiyi halda, gənclər gündəlik ünsiyyətdə daha sərbəst davranırlar. Bəzi müşahidələr və mövcud tədqiqatlara əsasən, bu hal bəzən sosial gərginliklərin və emosional boşalmanın ifadəsi kimi də çıxış edir. Sosial və iqtisadi çətinliklər fonunda cəmiyyətin bəzi təbəqələri bu cür ifadələrə daha çox meyl edir.

6. İnvektiv leksikanın semantik və morfoloji xüsusiyyətləri

İnvektiv leksika mənaca çoxşaxəlidir və ifadə olunan fikrin kontekstindən asılı olaraq fərqli səviyyələrdə anlaşılır. İngilis və Azərbaycan dillərində təhqiramiz sözlər, adətən, stereotiplərlə, cinsiyyətlə və sosial statusla bağlı əlavə yüklərə malik olur.

İngilis dilindəki “bastard”, “asshole”, “bitch” kimi sözlər yalnız kobudluq ifadə etmir, həm də stereotipləri möhkəmləndirir [13]. Azərbaycan dilində isə bu cür ifadələr bəzən dolayısı, məcazi şəkildə işlədilir. “Ay qız”, “becəriksiz” kimi sözlər birbaşa nalayiq səslənməsə də, kontekstdən və intonasiyadan asılı olaraq alçaldıcı qəbul oluna bilər.

Morfoloji baxımdan, İngilis dili daha çox tək sözlərlə ifadə olunan invektivlərə üstünlük verir. Azərbaycan dilində isə söz kökünə şəkilçilərin artırılması ilə mənfi mənalı ifadələr yaranır: məsələn, “beyinsiz”, “qarabasmış”, “itbalası”. Bu morfoloji zənginlik dilin ifadə imkanlarını artırır, lakin eyni zamanda müxtəlif kontekstlərdə fərqli reaksiya doğura bilər.

Azərbaycanın regional dialektlərində də fərqliliklər nəzərə çarpır. Məsələn, Qərb bölgəsində işlədilən ifadə Cənub bölgəsində daha sərt və qəbuledilməz kimi qəbul oluna bilər. Bu isə onu göstərir ki, dil yalnız qrammatik deyil, həm də sosial və mədəni bir fenomen kimi qiymətləndirilməlidir [12].

7. İnvektiv leksikanın praqmatik xüsusiyyətləri və istifadə kontekstləri

İnvektiv ifadələr, istifadə olunduqları kontekstdən asılı olaraq müxtəlif sosial və psixoloji funksiyalar yerinə yetirir. İngilis və Azərbaycan dillərində bu cür ifadələrin istifadə səbəbləri bənzər olsa da, onların qavranması və yolverilənliyi fərqlənir.

İngilis dilində “dumbass”, “jerk” kimi sözlər dostlar arasında səmimiyyət əlaməti ola bildiyi halda, rəsmi və tanımadığımız şəxslərlə ünsiyyətdə qəbuledilməz sayılır [8]. Azərbaycanda isə bənzər şəkildə “ay qız”, “ölüm sənə” kimi ifadələr zarafat kontekstində yumşaq, amma rəsmi və yad münasibətlərdə qəbuledilməz ola bilər.

2022-ci ildə Azərbaycan Gənclər Təşkilatı tərəfindən keçirilən sorğuya əsasən, 18-30 yaş arası gənclərin 30%-i gündəlik ünsiyyətdə və sosial mediada nalayiq sözlərdən istifadə etdiklərini etiraf etmişlər. Bu, dilin sosial kontekstdə dəyişən dinamikasını və norma pozuntularının qəbul səviyyəsini göstərir [4].

Bəzi müşahidələr və mövcud tədqiqatlara əsasən, təhsilli və peşəkar qruplar arasında bu sözlər daha az işlədilir və onlara qarşı daha sərt münasibət mövcuddur. Əksinə, qeyri-rəsmi mühitlərdə, xüsusən kənd yerlərində bu sözlər daha geniş yayılmışdır.

8. İnvektiv leksikanın sosial funksiyaları və ictimai qəbul (İngilis və Azərbaycan dillərində)

İnvektiv ifadələrin sosial funksiyası təkcə aqressiyanı ifadə etmək deyil, həm də sosial münasibətləri tənzimləmək, qrup sərhədlərini müəyyənləşdirməkdir. İngilis dilində bu ifadələr bəzi hallarda həmrəylik və eyni qrupa mənsubiyyət hissini gücləndirir. Məsələn, gənclər “bitch” və “dude” kimi sözləri təhqir kimi yox, bir növ münasibət forması kimi istifadə edirlər [13].

Azərbaycanda isə bu cür ifadələrin ictimai qəbulu daha sərtdir. Ailə daxilində belə ifadələrin işlədilməsi, xüsusilə yaşlı nəsil tərəfindən qınaqla qarşılanır. Lakin sosial media və gənclər arasında bu cür sözlər daha sərbəst şəkildə işlədilir. 2023-cü ildə Azərbaycan Dilçilik İnstitutu tərəfindən aparılan tədqiqatda göstərilib ki, Bakı və Gəncə şəhərlərində 18-25 yaş arası gənclərin 25%-i gündəlik danışıqda təhqiredici ifadələrə yer verir [2].

Televiziya və rəsmi mediada dil senzurası bu sözlərin istifadəsini məhdudlaşdırsa da, sosial şəbəkələrdə sərhədlər daha genişdir. Bu da gənc nəsil arasında dilin normativ çərçivələrinin dəyişməsinə səbəb olur.

Azərbaycan reallığında bu dəyişikliklər təkcə dil səviyyəsində deyil, sosial münasibətlər və dəyərlər sistemində də müəyyən dəyişikliyin göstəricisidir. Bu prosesə diqqətlə yanaşmaq və dilin normativləşdirilməsi istiqamətində maarifləndirici tədbirlər görmək vacibdir.

9. İnvektiv leksikanın praqmatik aspektləri və kontekstual istifadəsi

İnvektiv leksika yalnız lüğəvi məna ilə məhdudlaşmır. Onun mənası və məqsədi çox zaman danışığın kontekstindən asılı olaraq dəyişir. Yəni, eyni ifadə fərqli vəziyyətlərdə tamam başqa emosional və sosial funksiyalar daşıya bilər. Bu baxımdan, onun praqmatik aspektləri - qarşı tərəfə təsiri, məqsədi və sosial funksiyası olduqca vacibdir.

İngilis dilində bəzi invektiv ifadələr, məsələn, “fuck off” həm ciddi təhqir, həm də yaxın dostlar arasında zarafat məqsədilə deyilə bilər [10]. Eyni ifadə, nitq iştirakçılarının münasibətinə və situasiyanın xarakterinə görə ya aqressiya, ya da yumor hissi oyada bilər.

Azərbaycanda isə bu cür ifadələrin istifadəsi daha çox sosial və etik çərçivələrlə məhdudlaşır. Məsələn, ailə və rəsmi mühitdə belə sözlər qəbuledilməzdir. Lakin qeyri-rəsmi mühitdə, xüsusilə gənclər arasında bu leksika emosiyaların ifadəsi və sosial bağların qurulması üçün vasitəyə çevrilir. Sosial şəbəkələrdə aparılan tədqiqat nəticələri bu fikri dəstəkləyir:

TikTok və Instagram kimi platformalarda gənclərin bu cür ifadələri tez-tez işlətdiyi görünür [6].

Azərbaycan kontekstində bu cür ifadələr bəzən özünü müdafiə və ya ictimai nüfuz nümayişi kimi qəbul olunur. Misal üçün, "qapı kəsək" kimi ifadələr bəzi gənclər üçün sərtlik göstəricisidir. Lakin bu, çox hallarda ünsiyyət problemlərinə və qarşıdurmalara səbəb ola bilər. Bəzi müşahidələr və mövcud tədqiqatlara əsasən, demək olar ki, bu tip ifadələrin istifadəsində nəsillərarası fərqlər çox nəzərə çarpır. Yaşlı nəsil belə ifadələri tərbiyəsizlik kimi dəyərləndirir, gənc nəslin bir qismi isə bunu ünsiyyətin bir növü, səmimiyyət və ekspressivlik əlaməti kimi qəbul edir. Bu, eyni zamanda qloballaşma və pop mədəniyyətin təsiri ilə bağlı dəyişikliklərdən irəli gəlir.

10. İnvektiv leksikanın sosial və mədəni kontekstdə rolu

İnvektiv ifadələr təkcə dilin bir parçası deyil, həm də cəmiyyətin sosial və mədəni reallıqlarını əks etdirən bir göstəricidir. Onların istifadə formaları və qəbul olunma dərəcəsi birbaşa olaraq cəmiyyətin dəyərləri ilə əlaqəlidir.

İngilis dilli ölkələrdə, xüsusilə ABŞ və Böyük Britaniyada bəzi təhqiramiz ifadələr artıq mədəniyyətin tərkib hissəsinə çevrilib. Kino, musiqi və sosial media bu ifadələrin normallaşmasına səbəb olub. Məsələn, "shit", "damn" kimi sözlər artıq gündəlik nitqin adi komponentinə çevrilib [13; 14]. Bu, həm söz azadlığına yüksək dəyər verilməsinin, həm də fərdi ifadəyə geniş imkanlar tanınmasının nəticəsidir.

Azərbaycanda isə sosial və mədəni mühit bu məsələdə daha konservativdir. İctimai və ailə mühitində təhqiramiz sözlərin istifadəsi ciddi qınaqla qarşılanır [5]. Lakin gənclər arasında bu tendensiyanın dəyişdiyini görürük. İnternet mədəniyyətinin, xüsusilə Qərb mənşəli kontentin təsiri ilə belə ifadələr qeyri-rəsmi ünsiyyətdə daha çox yer alır [3; 4; 16]. Məsələn, sosial media platformalarında aparılan lokal analiz göstərir ki, son beş ildə Azərbaycan gəncləri arasında invektiv ifadələrin istifadəsi təxminən 27% artıb [3]. Bu, bir tərəfdən emosional gərginliklərin ifadəsi vasitəsi, digər tərəfdən isə müəyyən sosial qruplara aidiyyət hissinin göstəricisi kimi başa düşülə bilər.

Bəzi regionlarda belə ifadələr fərqli məqsədlərlə işlədilir. Məsələn, Gəncə və Lənkəran bölgəsində bəzən kobud ifadələr zarafat və ya sevgi ilə qarışıq şəkildə işlədilir. Bu isə kontekstual mənaların və regional şivələrin gücünü bir daha sübut edir [12].

Bəzi müşahidələr və mövcud tədqiqatlara əsasən, bu tip ifadələrin, xüsusilə gənclər arasında daha çox "trend" kimi istifadə olunduğu müşahidə edilmişdir. Lakin bu ifadələr çox zaman qarşı tərəfdə narahatlıq və anlaşılmazlıq yaradır. Bu səbəbdən də, dilin sosial funksiyası nəzərə alınmalı və praqmatik uyğunluq həmişə qorunmalıdır [18].

Nəticə. İnvektiv leksikanın ingilis və Azərbaycan dillərində istifadəsi arasında həm bənzərliklər, həm də fərqliliklər mövcuddur. Hər iki dildə bu tip ifadələr sosial münasibətlərin emosional təzahürüdür və insan duyğularının açıq ifadəsini təmin edir. Lakin Azərbaycan dilində invektiv leksikanın formalaşmasında milli-mədəni xüsusiyyətlərin və tarixi kontekstin

rolu daha çoxdur. Məsələn, Azərbaycan cəmiyyəti üçün ənənəvi ailə və qohumluq münasibətləri invektivlərin seçimi və istifadəsində mühüm təsir göstərir [7].

Digər tərəfdən, ingilis dilində invektivlər daha çox fərdi emosiyaların sərbəst ifadəsi və ictimai mədəniyyətin müxtəlifliyindən qaynaqlanır [1; 9]. Azərbaycan dilində isə sosial nizam və hörmət mexanizmləri invektivlərin istifadəsini müəyyən qədər məhdudlaşdırır, xüsusən rəsmi və ictimai məkanda [5]. Bu, ölkəmizin sosial strukturunun və dəyərlərinin nəticəsidir.

Hazırda Azərbaycanda sosial mediada və gündəlik danışıqda invektiv leksikanın artan səviyyədə istifadəsi müşahidə olunur. Bu, cəmiyyətin psixoloji gərginliyinin və bəzi gənc nəsillərin emosional ifadə tərzinin dəyişməsinin göstəricisidir [3; 16]. Eyni zamanda, rəsmi mətbuat və təhsil sahəsində bu leksikanın istifadəsi hələ də məhduddur [15].

Azərbaycan reallığında invektiv leksikanın geniş yayılması sosial və mənəvi problemlərə də işarə edir. İnsanlar arasında empatiyanın zəifləməsi və dialoq mədəniyyətinin aşağı düşməsi bu tendensiyanın əsas səbəblərindəndir [5; 10]. Bu baxımdan, invektivlərin istifadəsi üzərində sosial maarifləndirmə tədbirləri artırılmalıdır.

Digər tərəfdən, ingilis dilində invektivlərin istifadəsi bəzən ünsiyyətin intensivliyini artırsa da, sosial münasibətlərdə konfliktlərin artmasına da səbəb ola bilir [10]. Bu iki dilin invektivləri müqayisə edildikdə, onların funksional və emosional yükləri fərqli çalarlar daşıyır.

Azərbaycan dilində invektivlərin kontekstə bağlılığı və sitayiş, hörmət anlayışlarına uyğun olaraq seçilməsi dilin zənginliyini göstərir. Bununla belə, bu leksikanın bəzən sosial stereotipləri gücləndirməsi və ayrı-seçkiliyə səbəb olması kimi problemlər də mövcuddur [11; 16].

Ümumilikdə, invektiv leksikanın tədqiqi dili, mədəniyyəti və sosial münasibətləri daha dərindən anlamaq üçün əhəmiyyətlidir. Azərbaycanda bu mövzu ilə bağlı aparılan tədqiqatlar və statistik analizlər göstərir ki, invektivlərin istifadəsi ilə bağlı mövcud yanaşmalar həm mədəni, həm də psixoloji aspektlərdən yenidən nəzərdən keçirilməlidir [3; 6; 16].

Nəticə olaraq, ingilis və Azərbaycan dillərində invektiv leksikanın analizi göstərir ki, bu dil vahidləri cəmiyyətin emosional dünyasını və sosial münasibətlər sistemini əks etdirir, lakin hər iki dildə onların istifadəsi özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir və bu, dilin və mədəniyyətin fərqli strukturlarından irəli gəlir.

Ədəbiyyat

1. Allan K., Burridge K. (2006), Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language. Cambridge University Press, 303.
2. Azərbaycan Dilçilik İnstitutu (2023), Gənclərin Danışıq Dili və Leksik Normativlər. Bakı: AMEA Nəşriyyatı.
3. Azərbaycan Dillər Universiteti (2023), Azərbaycan gəncləri arasında nitq mədəniyyəti və sosial ünsiyyətin təhlili üzrə illik hesabat. Bakı: ADU Nəşriyyatı.

4. Azərbaycan Gənclər Təşkilatı (2022), Gənclər arasında sosial media istifadə vərdişləri üzrə sorğu. Bakı: Azərbaycan Gənclər Təşkilatı (AGT) Məlumat Mərkəzi.
5. Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi (2022), İctimai davranış və etik normalarla bağlı ictimai rəy sorğusu.
6. Azərbaycan Respublikası Medianın İnkişafı Agentliyi (2023), Sosial şəbəkələrdə ünsiyyət və nitq mədəniyyəti.
7. Brown P., Levinson S.C. (1987), Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge University Press, 358.
8. Bucholtz M. (2009), From stance to style: Gender, interaction and indexicality in Mexican immigrant youth slang. In Stance: Sociolinguistic Perspectives, 146-170.
9. Crystal D. (2003), The Cambridge Encyclopedia of the English Language, 2nd edition. Cambridge University Press.
10. Culpeper J. (2011), Impoliteness: Using Language to Cause Offence. Cambridge University Press.
11. Holmes J. (2008), An Introduction to Sociolinguistics, 3rd edition. Routledge.
12. Hüseynov R. (2018), Azərbaycan dilində sosial dialektlər və regionlara görə ləhcə fərqləri. Dil və Ədəbiyyat Elmi Nəşri, No.3, 78-86.
13. Jay T. (2009), The Psychology of Language: An Integrated Approach, 2nd edition. Pearson Education.
14. Jay T. (2009), The utility and ubiquity of taboo words. Perspectives on Psychological Science, Vol.4, No.2, 153-161. https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01115.x
15. Məmmədova L. (2020), Dil mədəniyyəti və nitq etikası: Təhsil müəssisələrində vəziyyətin təhlili. Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi Xəbərlər, No.1, 101-108.
16. Quliyev R. (2022), Sosial mediada dil və davranış: Azərbaycan gəncliyinin münasibəti. Azərbaycan Jurnalistika və Kommunikasiya Araşdırmaları, No.7, 45-59.
17. UK Government (2023), Hate Crime and Public Order Act. https://www.legislation.gov.uk
18. Yule G. (1996), Pragmatics. Oxford University Press, 76.